

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Macht en verantwoordelijkheid in de kennisdemocratie

In de kennisdemocratie raken politiek, media en wetenschap steeds meer verstrengeld. Dit heeft grote gevolgen voor de machtsuitoefening en het afleggen van verantwoordelijkheid. Niet de noodzaak van subtiliteit ter wille van tere afwegingen in alle complexe problematiek staat voorop, maar het ethisch simplisme. Het eendimensionale frame van het populisme domineert. De kennisdemocratie intensiveert en vermenigvuldigt de locaties van verantwoording. Door media aangestuurde vraagstellingen vergen onmiddellijke antwoorden. De beoordeling van de verantwoordelijkheid vindt daarmee niet langer haar kern in de redelijkheid van het debat tussen parlement en minister, maar in de vormvereisten van de verantwoording. Het levert een gevaarlijke cocktail voor de democratie op.

door *Roel in 't Veld*

De auteur is Unesco-hoogleraar Governance and Sustainability aan de Universiteit van Tilburg.

MACHT EN VERANTWOORDELIJKHEID verhouden zich meervoudig tot elkaar: op het eerste gezicht neemt verantwoordelijkheid toe naarmate meer macht bestaat: de slaaf is niet verantwoordelijk. Maar deze blik is wel erg grof. Verfijnt men het zicht met de vragen ‘Wie is waarvoor verantwoordelijk?’ en ‘In welke verantwoordingsrelaties komt deze verantwoordelijkheid tot uitdrukking?’, dan ontstaat governanceproblematiek, zoals we die overal in de samenleving tegenkomen.

Deze bijdrage behelst een poging om het vraagstuk van de verhouding tussen macht en verantwoordelijkheid te bezien binnen het begrip kennis-

democratie, zoals door mij eerder ontwikkeld.¹ De stellingname die ik zal ontwikkelen is dat de krachten die binnen de kennisdemocratie op elkaar inwerken de labiliteit van machtsverhoudingen vergroten, de eenzijdigheid van verantwoordelijkheid bevorderen, en daarmee de kernidee van democratie zelf dreigen uit te hollen.

VERANDERENDE RELATIES TUSSEN POLITIEK, MEDIA EN WETENSCHAP

Kennisdemocratie duidt op de toenemende intensiteit van de verstrengeling tussen politiek, media en wetenschap. De ontwikkeling van elk van de drie hoekpunten in deze driehoek is op zichzelf al opmerkenwaard: (1) in de politiek ontstaan naast representatieve democratie uiteenlopende elementen van participatieve democratie met onderlinge spanningen; (2) in de media bestaan naast de klassieke, corporate media (Castells) oftewel top-down media nu ook social media oftewel bottom-up media, met een totaal andere businesscase en andere logica, en eveneens met onderlinge spanningen; en (3) in de wetenschap ontwikkelt zich naast de klassieke vormen van disciplinaire research (*normal science*, volgens Ravetz) nu ook transdisciplinariteit (*post-normal science*), ook vol van spanningen op institutioneel en op methodologisch vlak.

Door de ontwikkelingen in de hoekpunten veranderen ook de relaties tussen politiek, media en wetenschap op ingewikkelde manieren. Konden we bijvoorbeeld eerder vaststellen dat verstrengeling tussen klassieke media en politici begrijpelijk was omdat politici alleen via de media met de kiezer konden communiceren, daar maken internet en twitter nu directe communicatie tussen politicus en burger mogelijk. Daardoor vermindert voor de politicus zijn afhankelijkheid van de klassieke media.

Was er in het verleden ruimte en tijd om in het vaktijdschrift de reikwijdte van de disciplinaire waarheidsclaim zorgvuldig te begrenzen, de mediatisering van de wetenschap laat in een beleidsadvies van dertig seconden op primetimenieuws iedere nuance verdwijnen en vaak alarmisme op de voorgrond treden – waarna het vertrouwen in de wetenschap daalt na het op korte termijn uitblijven van de voorspelde ramp (zie het klimaatdebat). De inbreng van wetenschappers in de media laat zich verdedigen met een beroep op de verantwoordelijkheid van de intellectueel. Maar het is wel de vraag of expertise in een wetenschappelijke discipline het vermoeden rechtvaardigt dat de expert ook een meer dan gemiddeld gefundeerd inzicht heeft in maatschappelijke problematiek – nog afgezien van de vele onbedoelde effecten van alarmisme.

NIEUWE TECHNOLOGIEËN EN MACHT

Tallose andere verschuivingen in de driehoeksrelaties treden eveneens op. De actoren binnen deze relaties zijn zich dikwijls nauwelijks bewust van de afhankelijkheidsrelaties waarbinnen zij functioneren: de wetenschapper waant zich de onafhankelijke analist, terwijl hij voortdurend wordt gebruikt door anderen; de journalist meent dat hij de waarnemer, boodschapper en onthuller is, terwijl zijn bazen de inhoud van zijn werk beoordelen op economische waarde in de overlevingsstrijd tussen media; de politicus denkt te besturen, terwijl hij aangestuurd wordt door media en wetenschap.

Deze emergente ontwikkeling is volop aan de gang en absoluut niet afgerond. Geen zinnige voorspelling is bijvoorbeeld mogelijk over de komende impact van Big Data op de zojuist beschreven relaties. Wel is zichtbaar dat aard en beperkingen van nieuwe technologie invloed uitoefenen op cultuur en inhoud van ieder van de drie: de Twitter-grens van honderdveertig tekens op taalgebruik, crowd searching en -sourcing op politieke manifestaties, en eerder de tv op politieke mores. De verhouding tussen technologische en maatschappelijke innovatie krijgt in de driehoek pregnant gestalte. Technologische superioriteit bij informatievoorziening verschaft macht, zoals eerder militaire of economische superioriteit.

MACHT

Aafke Komter definieert macht als het vermogen om de mogelijkheden van anderen te beïnvloeden.² Deze omschrijving is mij te ruim, omdat zij bijvoorbeeld ook overtuigingskracht insluit. Wel stem ik in met de omschrijving als ‘vermogen’. Macht bestaat, ook – en misschien wel vooral – als zij niet zichtbaar wordt uitgeoefend. Een betere definitie vind ik: het vermogen om de gedragsalternatieven van anderen te wijzigen, onafhankelijk van hun wil. Hierin wordt het tweevoudige wezen van macht zichtbaar: beïnvloeding en onderdrukking. En ook het verschil met overtuigen: degene die tracht te overtuigen, zal ophouden met pogingen tot beïnvloeding zodra duidelijk is dat hij er niet in slaagt de voorkeuren van de te overtuigen actor te veranderen, terwijl de machthebber dan juist toe is aan uitoefening van de macht in de vorm van dwang.

Onderdrukking heeft eveneens altijd onbedoelde effecten tot gevolg: de onderdrukte raakt beschadigd, of zal zinnen op ontsnapping aan of ontwijking van de druk. Uitoefening van macht is dus ultimum remedium, zal in de regel zijn voorafgegaan door pogingen tot overtuiging dan wel ruil, waarbij door de ruil de ander instemt met ander gedrag dan overeenkom-

stig zijn voorkeuren omdat hij door de machthebber is gecompenseerd.

Dit dubbele spanningsvolle karakter betekent dat de ethische fundering van macht nimmer onbesproken kan blijven. Anders gezegd, de legitimiteit van macht is in hoge mate afhankelijk van het antwoord op de vraag of het onderdrukkingselement in het gegeven geval redelijkerwijze is geminimaliseerd.

INSTITUTIES ALS DRAGERS VAN WAARDEN

In een samenleving zijn instituties zingevende arrangementen, omdat ze uitdrukking geven aan onze waarden. Instituties zijn onmisbaar, omdat ze de socialisatie van onze waarden belichamen. Wij beschermen onze waarden

*Instituties zijn onmisbaar,
omdat ze de socialisatie van
onze waarden belichamen*

door onwaarden, die het slechte en het lelijke veroordelen, te formuleren en in regels vast te leggen. Het niet naleven van deze regels leidt tot sancties op het niveau van de samenleving of delen daarvan. Die sancties vinden bekrachtiging door

toepassing van het geweldsmonopolie van de staat. De staat bezit macht ter wille van de socialisatie van de waarden die door de democratie zijn geselecteerd.

Het respect voor anderen is begrensd: daar waar de universaliteitspretentie – de pretentie dat mijn waarden voor iedereen behoren te gelden – van waarden domineert, zal de bereidheid ontbreken om de ander ‘in zijn waarden te laten’. Dan ook kan er geen sprake zijn van pluricentrisme: macht zal het absolute gelijk ondersteunen.

Als uiteenlopende waarden strijdige zekerheden opleveren, is het noodzakelijk de voorwaarden te formuleren waaronder die strijdigheid maatschappelijk is in te passen. Vindt men een dergelijk stelsel van voorwaarden niet, dan is immers een voortdurende maatschappelijke strijd – in het extreemste geval een burgeroorlog – onvermijdelijk. Dat wil zeggen: voor zover die waarden via daaruit afgeleide normen leiden tot onderling strijdige handelingsrepertoires. Wij gebruiken de term *waarde* hier als een oordeel over wat behoort te zijn. Voor zover waarden betrekking hebben op de samenleving, leiden ze mogelijk tot normen, gedragsvoorschriften voor mensen, organisaties en overheden. Waarden bepalen ook onze betrokkenheid bij mensen, organisaties en gebeurtenissen.

Nog anders gezegd: mijn waarden gelden ook buiten mijzelf. Sommige waarden leiden tot normen met universele pretenties. De waarde ‘Het is slecht een ander te doden’ leidt tot de norm ‘U zult niet doden’, die bete-

kent: niemand mag een ander doden. Hoe moet ik nu omgaan met iemand die als hogere waarde heeft ‘Het is goed het eigen leven te beschermen’ en daarom als norm hanteert ‘Als je bijna doodgaat van de honger, mag je een ander doden’?

HOE OM TE GAAN MET DE UNIVERSALITEITSPRENTIE VAN WAARDEN?

Mijn waarden zijn de beste die er zijn, want anders zou ik wel andere hebben, zo gelooft men maar al te graag. Op het eerste gezicht is die pretentie gevaarlijk plausibel: als er betere waarden zouden bestaan dan de mijne, zou ik die toch wel overnemen? De universaliteitspretentie van waarden (‘mijn waarden zijn de beste waarden en daarom moeten anderen die eigenlijk ook aanvaarden’) vormt een belangrijke hindernis voor het bevredigend maatschappelijk onderhandelen bij uiteenlopende waarden, omdat de universaliteitspretentie leidt tot het streven naar hegemonie.

De eerste omgangsvorm is dan ook die *hegemonie*: mijn waarde is beter dan die van de ander, dus probeer ik de hegemonie van mijn waarde te vestigen, zelfs als dat geweld en onderdrukking met zich meebrengt.

Het streven naar hegemonie op waardeniveau is de grondslag voor de institutie die staat heet, en heeft dus wel goede bedoelingen. Eigenlijk zal dus alleen een helder inzicht in de negatieve onbedoelde effecten van machtsuitoefening kunnen leiden tot het afzien van die uitoefening. Er zijn echter ook uitzonderingen op de hegemoniestreving op het niveau van waarden zelf mogelijk.

De eerste uitzondering, en daarmee de tweede omgangsvorm, is *separatisme*: ik wens niet te worden geconfronteerd met de gevolgen van het handelen van groepen met andere waarden, dus dat doen ze maar in hun eigen kring. Gescheidenheid van leefwerelden, van instituties, van organisatorische verbanden maakt het min of meer mogelijk om naast elkaar te bestaan in één gebied zonder al te grote conflicten.

De tweede uitzondering is *tolerantie*: hoewel ik de waarde van de ander niet hoogschat, en in ieder geval inferieur acht aan de mijne, laat ik hem begaan omdat ik ervan uitga dat de ander een rationeel of autonoom wezen is.³ Ik deel de opvatting van David Heyd dat tolerantie vooral een *perceptual virtue* is: ‘Tolerant people overcome the drive to interfere in the life of another not because they come to believe that the reasons for restraint are weightier than the reasons for disapproval, but because the attention is shifted from the object of disapproval to the humanity or the moral standing of the subject before them.’

De derde uitzondering is *onverschilligheid*: ik neem het risico en laat de ander begaan. Desinteresse brengt met zich mee dat ik zelfs geen poging onderneem de ander van mijn waarden te overtuigen.

Waarvan hangt de keuze tussen deze alternatieve omgangsvormen af? Van mijn gevoel over de redelijkheid van de waarde van de ander? Hoe redelijk kan die zijn als ik mijn eigen waarde serieus neem? Dus naarmate de waarde van de ander meer op die van mij lijkt, zal ik bij gelijk blijvende omstandigheden (*ceteris paribus*) minder geneigd zijn tot hegemonie en meer tot tolerantie. Of is de keuze afhankelijk van mijn oordeel over de autonomie van de ander? Naarmate dat positiever is, zal ik *ceteris paribus* minder geneigd zijn tot hegemonie, en meer tot pluralisme of tolerantie. Is de keuze afhankelijk van de intensiteit van mijn eigen waarden? Naarmate die geringer is, zal ik *ceteris paribus* minder geneigd zijn tot hegemonie, en meer tot onverschilligheid.

Het is duidelijk dat een groot aantal overwegingen bijdraagt tot de keuze van een houding ten opzichte van andermans waarden. Ten dele zullen deze collectief gestalte krijgen, en ten dele individueel. Ten dele zijn ze sociaal georiënteerd, en ten dele inhoudelijk. Ze veroorzaken gezamenlijk een momentaan maatschappelijk beeld van normatieve verhoudingen. Dat beeld is vaak onhelder, omdat uiteenlopende maatschappelijke groeperingen verschillende beelden hanteren.

WAARDEDYNAMIEK

Van meer belang is hoe de ontwikkeling van waarden gestalte krijgt.⁴ Wij weten dat onze waarden veranderen, maar vaak niet hoe precies. Leerprocessen vinden op tal van niveaus plaats. Ons gedrag past zich voortdurend aan op grond van ervaring; onze waarden wijzigen zich trager, maar de verandering is vaak fundamenteeler. Ook vindt vanuit morele en esthetische organisaties

Ons gedrag past zich voortdurend aan op grond van ervaring; onze waarden wijzigen zich trager, maar de verandering is vaak fundamenteeler

waardebeïnvloeding plaats. Ik zou bijvoorbeeld bewondering kunnen krijgen voor andermans waarden omdat daaruit bewonderenswaardig gedrag voortkomt, en daarom elementen ervan overnemen.

Voortdurend zijn ook processen van hybridisering en creolisering (versmelting) van waarden aan de

gang. Sommigen van ons zijn bijvoorbeeld anders gaan denken over omgang met het slachten van dieren in de ontmoeting met de islam. Maar ook zuiveringen vinden plaats. Sommige waarden worden dringender, hun universaliteitspretentie neemt toe. Kinderliefde bijvoorbeeld werd enige decennia geleden heel wat milder beoordeeld dan thans. Andere vervlak-

ken en raken in onbruik. Dan domineert pluralisme of onverschilligheid.

De vraag is of regelmatigigheden zijn te ontdekken in waardedynamiek. Sommigen lijken te betogen dat pluralisme steeds meer de overhand krijgt, maar dat is moeilijk te onderscheiden van onverschilligheid. Anderen zijn van oordeel dat tolerantie in westerse samenlevingen geleidelijk afneemt.

Het is een feit dat in onze cultuur de structuur van waarden dikwijls de vorm van een dichotomie aanneemt: het goede sluit het kwade uit, en eveneens het mooie het lelijke. Daaruit vloeit logischerwijze voort dat het aanbevelenswaard is om de hegemonie van het goede en het schone te vestigen. Het is echter ook mogelijk een waardestructuur te bedenken waarin niet de uitsluiting maar de insluiting, niet het *of* maar het *en* centraal staat. Dan zal de universaliteitspretentie zwakker zijn en daarmee ook de strekking naar hegemonie. Mijn bewering luidt dat de aanvaarding van *en* veel beter aansluit bij een integere observatie van de huidige wereld en zijn beelden over waarheid en kennis. Er bestaan veel waarheden naast elkaar. Niets is puur goed of puur slecht. Maatschappelijke fenomenen laten steeds een menging zien. Een dergelijke – niet uitsluitende, niet op hegemonie gerichte – waardestructuur past in veel opzichten ook beter bij het palet van uiteenlopende culturen dat in onze samenleving aanwezig is.

De *en*-notie leidt tot spectrumbegrippen: alle mengingen die reëel zijn, vinden we op het spectrum terug. De uitersten van het spectrum, die niet van deze wereld zijn omdat daar de menging verloren is gegaan, zijn absurd, en de gemengde posities zijn in beginsel redelijk, zij het dat sommige wellicht verkieslijk zijn.

Opmerkenswaard is dat de waardestructuur in de monotheïstische godsdiensten islam en christendom die van de dichotomie is, terwijl hindoeïsme en boeddhisme veel meer een *en*-waardestructuur herbergen.

Tot nu toe hebben we ons voornamelijk met de statica beziggehouden, dat wil zeggen: de veronderstelling dat de individuele waarden onveranderlijk zijn. In dat perspectief is bevredigende multiculturaliteit niet erg waarschijnlijk. Wat levert een beschouwing van de dynamica van waarden op?

We kunnen enerzijds dynamiek veronderstellen op het punt van de reikwijdte (universaliteit) van waarden en anderzijds op het punt van de inhoud van waarden. Multiculturaliteit leidt dan tot intercreatie (de term is van Fadime Örgü in haar Kamertoespraken): de totstandkoming van gemeenschappelijke nieuwe waarden, indien op het inhoudelijke vlak convergentie optreedt.

INDIVIDUELE WAARDEN EN DE NOODZAAK VAN GEMEENSCHAPPELIJKE
BESLUITVORMING

Is het echter ook denkbaar dat ik afzie van het opeisen van aandacht voor de verwezenlijking van mijn waarden dan wel de naleving van de daaruit voortgekomen normen, omdat ik inzie dat de waarden van de ander intenser zijn, dat de normatieve behoeften van de ander groter zijn dan die van mij? Het probleem daarmee is op het eerste gezicht dat zo'n metawaarde eigenlijk de waarde van mijn waarden ongedaan maakt. Waarden hebben immers als zodanig een algemene betekenis, een zekere universaliteit. Op het eerste gezicht geldt dat als ik afzie van de wens tot honorering van mijn waarden, er kennelijk betere waarden dan de mijne bestaan. Of zijn er waardevollere mensen dan ik? Die beide laatste constatering zijn echter geen noodzakelijke conclusies.

In feite berust iedere vorm van functionele of territoriale decentralisatie op een dergelijke gedachtegang. De inbreng in de besluitvorming van sommigen krijgt een hoger gewicht, omdat op het niveau dat daarover beslist, de overtuiging leeft dat zij een intenser belang hebben bij het besluit. Het verschil in belang domineert dan. Dit is volledig in lijn met het pluralistische principe dat macht gespreid moet worden en zo dicht mogelijk bij de burger moet rusten.

Ook bij erkenning daarvan houden we echter een probleem bij alle waarden die betrekking hebben op de vormgeving van (een deel van) de samenleving. Daar doet zich immers mogelijke strijdigheid voor, omdat de waarden betrekking hebben op hetzelfde domein. Overal waar het gemeenschappelijke, het *en*, wordt gevormd, in ontwikkeling is, doet zich de noodzaak voor van gemeenschappelijke besluitvorming. Daar is ook mogelijk de paradox van de tolerantie aan de orde: blijf je tolerant ten opzichte van iemand die zelf niet tolerant is? Maakt tolerantie ons wel of niet weerloos? Het woord van de dichter luidt: 'Alles van waarde is weerloos.' Maar is dat

ook een wenselijke gedragslijn?

Een grootstedelijke samenleving kent een aanzienlijke 'dichtheid' van maatschappelijke relaties en dus van waarden. Er bestaat bijna alleen gemeenschappelijke ruimte, ook daar waar de ruimte niet strikt publiek is. Het ligt dus niet voor

Het ligt niet voor de hand te veronderstellen dat 'waardensoevereiniteit in eigen kring' een duurzame oplossing biedt

de hand te veronderstellen dat 'waardensoevereiniteit in eigen kring' een duurzame oplossing biedt. Normatieve convergentie is dan de enige begaanbare weg als men dominantie wil vermijden en assimilatie achterwege

blijft. Deze convergentie is denkbaar met betrekking tot de inhoud van waarden dan wel ten aanzien van de structuur van waarden.

BESLUIT: KENNISDEMOCRATIE ONDERMIJNT *GESINNUNGSETHIK* EN
TOLERANTIE

De samenvatting van het voorafgaande luidt dat het streven naar hegemonie en daarmee naar macht in algemene zin voortvloeit uit de wijze waarop onze waarden zijn geconstrueerd. Uitzonderingen daarop zijn separatisme, tolerantie en onverschilligheid. Daarmee kies ik een smaller tolerantiebegrrip dan zij die onderdrukking van de neiging tot onderdrukking als kern van het tolerantiebegrrip zien. Uiteraard is het lastig om van buitenaf waar te nemen of in een bepaalde casus nu sprake was van tolerantie of van onverschilligheid. Goudsblom beschrijft oefening in tolerantie als een civilisatieproces.⁵

Verantwoordelijkheid is een complex begrip dat is te specificeren naar substantie en relatie: waarvoor ben ik verantwoordelijk en aan wie of wat? Het bekende onderscheid tussen *Gesinnungsethik* en *Verantwortungsethik* duidt hierop.⁶ *Gesinnungsethik* stelt de vraag of de machthebber zijn waarden leeft, terwijl *Verantwortungsethik* verwijst naar de institutionele relaties die vorm geven aan verantwoordingsprocessen en naar wat daarbinnen gebeurt.

De kennisdemocratie intensiveert en vermenigvuldigt de locaties van verantwoording: niet alleen de volksvertegenwoordiging en de partijvergadering, maar ook Twitter, televisie, enzovoort. Media zijn ook machthebbers, niet alleen boodschappers. Zij agenderen en (ver)oordelen zelf, vaak bliksemsnel. De verantwoording van media zelf verloopt via markten, niet via ethisch georiënteerde fora. Wetenschappers voeden politiek en media; ook zij hebben marketingstrategieën. De strategie van machthebbers inzake mediakeuze is even belangrijk als de inhoud van de interventie. Het onverhoedse en vluchtige karakter van media accentueert het belang en de frequentie van hypes als centraal gebeuren. Hierdoor neemt ook de volatilititeit van het politieke bedrijf zelf toe, wat, naar ik meen waar te nemen, gepaard gaat met afnemende tolerantie.

Dit alles oefent ook vergaande invloed uit op politiek-ambtelijke verhoudingen. Veel ambtelijke energie is voortdurend gemobiliseerd om waar te nemen of de verantwoordelijke politicus in al het mediapolitieke geweld op de been kan blijven. Veel afwegingen over te nemen maatregelen worden aan ditzelfde criterium getoetst. Voor zelfstandige overwegingen omtrent de samenhang van beleid, de vermoedelijke effectiviteit, dan wel de langetermijnconsequenties en dergelijke is minder plaats. Vanuit Ge-

sinnungsethik is deze mobilisatie een pervertering als zij leidt tot inhoudelijke afwijkingen.

De kennisdemocratie leidt paradoxaal tot een verticalisering van verhoudingen in de publieke sector: de actuele interpretatie van de ministeriële verantwoordelijkheid heeft geleid tot rechtvaardiging van de verwijdering van checks-and-balances zoals de relatieve zelfstandigheid van veel publieke organisaties, met de argumentatie dat hiërarchie noodzakelijk is ter wille van de verantwoording. De beoordeling van de verantwoordelijkheid vindt niet langer haar kern in de redelijkheid van het debat tussen parlement en minister, maar in de vormvereisten van de verantwoording. Door media aangestuurde vraagstellingen vergen onmiddellijke antwoorden en de snelle belofte van adequate actie.

Deze verticalisering leidt tot toenemende spanningen met de talloze bewegingen waarin horizontale participatie en verantwoording gestalte krijgen. De spanning concentreert zich op scharnierpunten waar beide elkaar ontmoeten, voornamelijk in uitvoeringsorganisaties. De beheersing van deze spanning vindt eveneens voornamelijk plaats vanuit procedurele rationaliteit.

Het buiten beeld raken van Gesinnungsethik – waarbinnen immers de noodzaak van subtiliteit ter wille van de tere afwegingen in alle complexe problematiek vooropstaat – in het mediapolitieke bedrijf heeft de weg gebaand voor het succes van het ethisch simplisme, dat het voornaamste kenmerk van populisme is. Het eendimensionale frame domineert, omdat wij het bewustzijn van het meerzijdige karakter van macht lieten verslapen en de kunst van de meervoudige normatieve afweging zijn verleerd. Gevoegd bij de constatering dat tolerantie afneemt en normatieve convergentie uit lijkt te blijven, levert dit een gevaarlijke cocktail op. Dat daardoor de democratie zelf in gevaar is, acht ik geen overdrijving.

Noten

1 Zie: Roel in 't Veld, *Kennisdemocratie. Opkomend stormtij*. Den Haag: Sdu, 2010; Roeland J. in 't Veld (red.), *Knowledge democracy. Consequences for science, politics, and media*. Berlijn: Springer, 2011; Roeland Jaap in 't Veld, 'Sustainable development within knowledge democracies. An emerging governance problem', in: *Transgovernance*. Berlijn: Springer, 2012; Roeland J. in 't Veld, *Transgovernance. The quest for governance of sustainable development*. Potsdam: IASS, 2011.

2 Aafke Komter, 'Vallende deuren en ander ongerief', in: J.W. Duyvendak e.a. (red.), *Macht en verantwoordelijkheid. Essays voor Kees Schuyt*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007, pp. 31-43.

3 David Heyd (red.), *Toleration. An elusive virtue*. Princeton: Princeton University Press, 1996, pp. 14-16.

4 H. Joas, *Die Entstehung der Werte*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1997.

5 Joop Goudsblom, 'Tolerantie en macht', in: Duyvendak e.a. 2007, pp. 43-53.

6 Max Weber, *Politik als Beruf*. Lezing 28 januari 1919.